

ПІВДЕННИЙ КАВКАЗ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ СТРАТЕГІЯХ ЄС, США ТА НАТО

О. О. Котелянець

Південний Кавказ нині є важливим геополітичним об'єктом, у межах якого стикаються стратегічні інтереси як регіональних, так і поза-регіональних держав. Кавказький напрямок набуває все більшої ваги у зовнішній політиці не лише традиційних акторів, таких як Грузія, Азербайджан, Вірменія, РФ, Іран і Туреччина, а й ЄС, США і НАТО, які останнім часом проявляють дедалі більшу зацікавленість до процесів конструювання системи безпеки субрегіону.

Геополітичне майбутнє Чорноморсько-Каспійського простору неможливо спрогнозувати без аналізу стосовно місця Південного Кавказу в зовнішньополітичних стратегіях країн регіону та геополітичних світових гравців, а також без дослідження їх концептуальних підходів до формування регіональної системи безпеки. Проблема дослідження зовнішньополітичних та безпекових стратегій Євросоюзу, Сполучених Штатів Америки та Північноатлантичного альянсу щодо Південного Кавказу та Чорноморсько-Каспійського регіону загалом актуалізується в контексті серпневих подій 2008 року в Грузії та визнання Російською Федерацією незалежності Південної Осетії й Абхазії. Ситуація, що склалася, поставила інших учасників «кавказької гри» – ЄС, США і НАТО – перед дилемою: визнати встановлені нові сфери впливу російських інтересів на пострадянському просторі чи отримати нестабільний Південний Кавказ на довгострокову перспективу. Це зумовлює необхідність формування Україною власної стратегії ведення зовнішньої політики на кавказькому напрямку, втілення якої в життя безпосередньо впливатиме на успішність реалізації інтересів української сторони в енергетичній та економічній сферах.

Міжнародне співробітництво у Чорноморсько-Каспійському регіоні, питання геополітики та безпеки на Кавказі досліджували К. Гаджієв, Р. Гірагосян, О. Гончаренко, В. Гусейнов, В. Кулик, С. Маркедонов, Б. Парахонський, Т. Стародуб та ін. Місце Південного Кавказу в зовнішньополітичних стратегіях регіональних гравців (Ірану, Турецької Республіки, Російської Федерації) розглядали Р. Касимов, С. Мартиросян, І. Панарін, С. Семедов. Дослідженням стратегічного значення пострадянського простору, зокрема Кавказького регіону, для США та Європейського Союзу займаються такі вчені, як З. Бжезінський, В. Манжола, О. Потехін, В. Панін, Є. Шаров. Проблемам реалізації стратегії Північноатлантичного альянсу в Чорноморсько-Каспійському регіоні присвячено праці О. Бодрука, О. Маначинського, О. Палія, О. Кокочинського, В. Гречанінова. Утім бракує комплексного аналізу питання формування системи субрегіональної безпеки на Південному Кавказі та систематизації підходів провідних світових та регіональних гравців до визначення місця цього субрегіону в їх зовнішньополітичних концептуальних доктринах.

Метою статті є аналіз зовнішньополітичних та безпекових стратегій США, ЄС та НАТО щодо Південного Кавказу; розкриття специфіки американського та європейського впливів на становлення системи безпеки у Чорноморсько-Каспійському просторі та розробка на цій основі пропозицій, які мають бути взяті до уваги

**Котелянець Олена
Олегівна** – здобувач
Національного
інституту проблем
міжнародної
безпеки, старший
консультант

українською дипломатією у формуванні та здійсненні політики на Південному Кавказі.

На початку 1990-х років Сполучені Штати Америки не виявляли особливого інтересу до Південного Кавказу, визнаючи його сферою впливу Російської Федерації. Помітні зміни в американській зовнішній політиці відбулися після 11 вересня 2001 року. Проведення військових операцій НАТО на Близькому Сході, включення Ірану у так звану «вісь зла» та початок «глобальної війни з тероризмом» виявили необхідність американської військової присутності як на території Південного Кавказу, так і в Центральній Азії. З цього часу значення Кавказького регіону значно підвищується для США, а зміна американських стратегічних пріоритетів починає проявлятися в активнішій політиці в кавказькому напрямку.

З розпадом Радянського Союзу Євросоюз поступово почав захоплювати важелі впливу на Південному Кавказі. У своїй «кавказькій політиці» ЄС виділив пріоритетними напрямками співпраці з країнами регіону соціально-економічну сферу та забезпечення регіональної безпеки та стабільності, з дотриманням «європейських стандартів» у галузі прав людини та демократичних свобод. Визнавши у 1991 році незалежність Азербайджану, Грузії та Вірменії, Рада ЄС прийняла проект «загальних пропозицій» стосовно країн Південного Кавказу (1995 р.), в якому підкреслювалась необхідність усесторонньої допомоги молодим кавказьким державам у процесі будівництва демократичних інститутів. У результаті цього новоутворені держави Південного Кавказу проголосили європейську інтеграцію пріоритетним напрямком своєї зовнішньої політики.

Водночас у країнах ЄС та США першочергового значення починає набувати питання енергетичної безпеки, що для Європейського Союзу пов'язано з необхідністю подолання структурної залежності від імпорту російського газу, а для США виявляється у стратегії пошуку нових джерел постачання енергоносіїв. У контексті зазначеного на прикладі Південного Кавказу можна зробити висновок про те, що енергетична безпека є невід'ємною складовою регіональної безпеки та погодитись із тезою, що «енергоносії – це ключ до безпеки та стабільності в цьому стратегічно важливому регіоні» [2, 127].

Позиція Європейського Союзу. З утворенням на Південному Кавказі трьох незалежних держав, Європейський Союз стає одним з основних гравців у цьому субрегіоні. Нині в регіональній політиці на Кавказі порядок денний визначається високим рівнем економічної взаємозалежності держав за серйозних протиріч між ними у сфері безпеки. У цих умовах Європейський Союз активно підтримує формування в регіоні Кавказу складної багаторівневої моделі співробітництва. Водночас розвиток інтеграційних процесів у самому ЄС зміцнює позиції тих держав, які зацікавлені в регіональному об'єднанні. Цю ситуацію можна описати як процес «подвійної інтеграції»: внутрішня інтеграція самого Південного Кавказу та його трансрегіональна інтеграція в Європу [5, 7]. Таким чином, ЄС до основних своїх інтересів у цьому субрегіоні відносить проблему безпеки та подолання соціально-економічних дисбалансів, які могли б вплинути на припинення міграційних потоків з регіону.

З погляду безпеки, географія регіону має принципове значення для ЄС. Географічний фактор пов'язаний зі стратегічним значенням «двох морів» – Чорного і Каспійського – в контексті виникнення транснаціональних загроз (поширення зброї масового ураження, наркотиків, тероризму тощо). Географічне розташування Південного Кавказу потенційно робить його значним перехрестям світової торгівлі. Залишаючись частиною древнього Шовкового шляху, він є важливою ланкою, що з'єднує його з країнами Причорномор'я на заході, з РФ – на півночі, з Китаєм – на сході, з Туреччиною, Іраном, Пакистаном та Індією – на півдні. Південний Кавказ зближується також із Євросоюзом, що розростається, адже через Чорне море він вже межує з новими його членами. В основі інтересу Європейського Союзу до Чорноморського регіону лежить близькість розташування Греції, членство Румунії та Болгарії в ЄС та обіцянка розглянути питання щодо членства Туреччини. Можна також говорити про те, що участь ЄС у справах регіону є компонентом стратегії ширшого співробітництва із Середньою Азією. Зацікавленість ЄС містить у собі подвійний підхід: рух «на один крок на відстані» від Туреччини та «на один крок ближче» до Ірану [2, 126].

Щодо політичної та стратегічної активності Європейського Союзу на Південному Кавказі,

то можна констатувати її стриманий характер до 1999 року (особливо це стосувалося питання безпосередньої участі ЄС у врегулюванні закавказьких конфліктів). У червні 1999 р. у Люксембурзі відбулася зустріч на вищому рівні Євросоюз – Кавказ, учасники якої одногослоно підтримали тезу про те, що «існуючі конфлікти суттєво перешкоджають політичному та економічному розвитку країн Південного Кавказу». Підписані тоді домовленості про партнерство та співробітництво між трьома країнами Закавказзя та ЄС стали переломним етапом у їх відносинах. Цей документ заклав основу для співробітництва в економічній, соціальній, гуманітарній сферах, у сфері фінансів і промисловості.

Євросоюз почав переглядати методи своєї зовнішньої політики задля того, щоб вони служили досягненню основних цілей на Південному Кавказі – встановленню стабільності та демократії.

Кавказька політика ЄС активізується на початку 2003 року, коли у підготовленому Хав'єром Соланою проєкті стратегії «Безпека Європи у благополучнішому світі» до європейських сусідів було віднесено країни Південного Кавказу, та спрямовується на створення по сусідству з ЄС зони безпеки. Як зазначається в документі, основним завданням ЄС має стати поширення на його східних партнерів усіх переваг від політичного, економічного та соціального співробітництва з Євросоюзом. У цьому контексті зазначається необхідність поглиблення співпраці з країнами Південного Кавказу, регіону, що невдовзі межуватиме з ЄС. Однак, як зазначає автор, цей субрегіон насичений безпековими загрозами, основні з яких – регіональні конфлікти. Щоб не допустити зростання екстремізму, тероризму, організованої злочинності, Євросоюзу слід уважніше ставитися до питання формування системи безпеки на Південному Кавказі [13].

Участь Європейського Союзу у врегулюванні конфліктів на Південному Кавказі. Реалізуючи на практиці зазначені постулати європейської стратегії безпеки, у липні 2003 року Рада міністрів Євросоюзу призначила свого спеціального представника на Кавказі. Цим кроком ЄС, окрім налагодження діалогу із закавказькими країнами, долучився до безпосереднього процесу врегулювання конфліктів на

їх території. Одним із завдань спеціального представника ЄС на Кавказі було сприяння відновленню миру в Азербайджані, Вірменії, Грузії та поверненню біженців. Однак насправді мандат спецпредставника поширювався лише на підтримку дій ООН та ОБСЄ в регіоні. З 2006 р. мандат розширили до сприяння у врегулюванні кавказьких конфліктів, оскільки ЄС почав шукати можливі варіанти активнішого залучення до цих процесів.

Російсько-грузинська війна серпня 2008 р. обумовила необхідність вироблення власної стратегії Євросоюзу щодо врегулювання конфліктів на Південному Кавказі. В результаті надзвичайного саміту ЄС щодо ситуації на Кавказі лідери держав ЄС, обговоривши російсько-грузинський конфлікт, засудили одностороннє рішення Росії про визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії, закликали інші держави не визнавати незалежність самопроголошених республік та підтвердили підтримку територіальної цілісності Грузії [6, 95 – 96].

Донедавна вплив Євросоюзу на процес врегулювання конфліктів на Південному Кавказі здійснювався за рахунок функціонування міжнародних Місій ООН та ОБСЄ у згаданому регіоні. ЄС, таким чином, мав можливість долучатися до конфліктного врегулювання шляхом використання інструментів впливу, закладених у Європейську політику безпеки та оборони, а також у рамках Європейської політики сусідства із країнами Південного Кавказу. До такого інструментарію можна віднести застосування механізмів гуманітарного, економічного, адміністративно-правового характеру, залучення, в разі потреби, можливостей європейського поліцейського корпусу та європейських сил швидкого реагування. Проблема, з якою зіткнувся сьогодні Європейський Союз на Південному Кавказі, полягає в припиненні функціонування Місії ОБСЄ та ООН у Грузії.

Місія ОБСЄ в Грузії була заснована в грудні 1992 р., відколи Абхазія і Південна Осетія вперше спробували відокремитися від Грузії. Вона налічувала 180 осіб, включаючи 28 співробітників, які мали статус неозброєних військових спостерігачів [14]. Через блокування у грудні 2008 р. Росією продовження мандату місії, вона повністю припинила свою діяльність 30 червня 2009 року.

Місія спостерігачів ООН у Грузії була заснована 24 серпня 1993 року з метою перевірки виконання домовленості про припинення вогню від 27 липня 1993 року між урядом Грузії та абхазькою стороною. Місія складалась з 88 військових спостерігачів. Первісний мандат Місії втратив свою силу у зв'язку з відновленням бойових дій в Абхазії у вересні 1993 року. Однак після підписання у травні 1994 року грузинською та абхазькою сторонами домовленості про припинення вогню, Рада Безпеки ООН санкціонувала збільшення чисельності Місії до 136 військових спостерігачів та розширення її мандату. З 2001 р. до складу Місії ООН у Грузії входило 5 українських військових [15]. Після визнання Російською Федерацією незалежності Абхазії, сторони почали виступати за зміну назви та мандату зазначеної місії. Головна вимога абхазької сторони полягала у заміні Місії ООН у Грузії на Місію ООН в Абхазії, зі встановленням зони відповідальності військових спостерігачів організації на абхазькій території. Не знайшовши компромісного рішення з питання продовження роботи місії в рамках Ради Безпеки ООН, російська сторона наклала вето на продовження мандату місії в регіоні. Таким чином, Місія ООН в Грузії припинила свою діяльність 16 червня 2009 року. На згортання її діяльності та виведення її військових спостерігачів з грузинсько-абхазького кордону відведено три місяці.

Єдиним реальним інструментом впливу на процес урегулювання конфліктів на Південному Кавказі для ЄС залишається функціонування Мінської групи ОБСЄ (опікується питанням вирішення Нагірно-Карабаського конфлікту) та створена після російсько-грузинського конфлікту, відповідно до плану «Медведева – Саркозі», Моніторингова місія ЄС у Грузії (діє з 1 жовтня 2008 року). Завданням місії є моніторинг ситуації навколо припинення вогню у регіоні та спостереження за виведенням російських військових з т. зв. буферних зон на території Грузії навколо адміністративних кордонів Південної Осетії та Абхазії. Місія наразі налічує 200 неозброєних спостерігачів та понад 150 осіб технічного персоналу. Створення Моніторингового органу ЄС у Грузії стало черговим етапом встановлення додаткового контролю з боку ЄС над процесом врегулювання конфліктів на території Грузії. Євросоюз також взяв на себе ініціативу щодо міжнародного обговорення питання майбутнього статусу

Південної Осетії та Абхазії й подальших пошуків забезпечення стабільності та безпеки в регіоні Південного Кавказу. Зазначені консультації розпочалися в Женеві ще наприкінці 2008 року і мали вже кілька етапів. Конкретних результатів така міжнародна дискусія на сьогоднішній день не досягла.

Зацікавленість ЄС у процесі врегулювання конфліктів у Чорноморському регіоні впливає з бажання європейських країн забезпечити потік енергоносіїв з Каспію та Середньої Азії, а також безпеку торгових комунікацій у рамках проекту ТРАСЕКА (Новий шовковий шлях).

Продовжуючи політику, спрямовану на поглиблення стосунків ЄС з країнами Південного Кавказу, 14 липня 2004 р. Рада міністрів Євросоюзу прийняла рішення про поширення на Грузію, Азербайджан та Вірменію ініціативи «Політики європейського сусідства» (ПЕС). Мета європейської політики сусідства – розвиток тісніших контактів із країнами, що межують із зовнішніми кордонами ЄС. ПЕС стала основним інструментом Євросоюзу у стратегії проникнення на Кавказ, включаючи суттєвий рівень економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва. Нова ініціатива ЄС «Чорноморська синергія» (квітень 2007 р.) також значно розширила рамки Чорноморського регіону, приєднавши Вірменію та Азербайджан не як сусідні держави, а як «повноцінних регіональних суб'єктів».

Вже у 2008 р. Європейський Союз виступив із наступною ініціативою для шести пострадянських країн – новою програмою «Східне партнерство». За словами президента Єврокомісії Ж.-М. Баррозу, нова програма передбачає: нові угоди про асоціацію, включно з комплексними домовленостями щодо зони вільної торгівлі; фінансування ЄС програм для покращення адміністративних можливостей країн-партнерів; інтеграцію в економіку ЄС; просування переговорів щодо спрощення режиму перетину кордонів з Європейським Союзом; боротьбу з корупцією, організованою злочинністю та незаконною міграцією; посилення енергетичної безпеки ЄС та східних партнерів, розвиток південного енергетичного коридору. Продовжуючи думку Ж.-М. Баррозу, комісар ЄС у зовнішніх справах та європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер вважає, що стратегія Євросоюзу стосовно країн Східної

Європи та Південного Кавказу повинна бути сильною, активною та недвозначною [10].

Слід пам'ятати, що в основі політики Європейського Союзу лежать особливі інтереси різних країн – членів ЄС та недержавних гравців. На Південному Кавказі ця політика спрямована на розвиток взаємозалежності та формування мережі, яка пов'язувала б держави регіону. Політика Євросоюзу будується відповідно до пріоритетів його країн-членів. Так, для Німеччини – це розширення загального ринку, для Франції – політична присутність ЄС, для Великобританії – трансатлантична геополітика та підтримання проектів нафтогазового сектору. Щодо стратегії західноєвропейських країн на Південному Кавказі, то у них сформувалась єдина геополітична модель, яка ґрунтується на:

- єдності енергетичної політики (передбачає створення південнокавказького коридору поставок енергоносіїв на західні ринки в обхід РФ);
- використанні комунікаційних можливостей регіону в загальноєвропейських інтересах;
- проведенні загальної політики безпеки та оборони, що в практичній реалізації передбачає вступ країн Південного Кавказу до Північноатлантичного альянсу;
- «витісненні» Російської Федерації з регіону Південного Кавказу (у політичному, культурному сенсі, послаблення економічних зв'язків південнокавказьких держав з Росією, ідеологічна переорієнтація населення регіону на Захід тощо);
- використанні Південного Кавказу як специфічного двостороннього заслону, що перешкоджає поширенню російського впливу на південь та ісламського – у західному напрямку [9, 48].

Як уже зазначалося, на Південному Кавказі одночасно розвиваються два інтеграційні процеси, які доповнюють один одного. Нові моделі інтеграції, що пропонує Євросоюз, перетворюють його політику на кавказьких теренах на нову геополітичну стратегію, яку спрощено можна визначити як «здійснення геополітики через інтеграцію» [5, 13].

Позиція Сполучених Штатів Америки. Відповідно до одного з основних законів геополітики,

розробленого Х. Макіндером, для володіння світом необхідне встановлення контролю над Євразією, оскільки, хто володіє Євразією, той володіє долею всього світу. Подібну формулу реалізує у своїй зовнішній політиці американська адміністрація. Це також цілком відповідає програмним настановам нової «Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки» (2006 р.), спрямованої на досягнення світового домінування [12].

Американська стратегічна парадигма на досягнення глобального лідерства сприяла зміні природи геополітичного простору Кавказу та зумовила розширення складу його учасників. Південний Кавказ поступово посів першорядне місце у зовнішній політиці США та військово-політичного блоку НАТО. Для порівняння, Північноатлантичний альянс після включення до його складу країн Східної Європи отримав над Російською Федерацією чотирикратну перевагу в звичайних озброєннях [1, 213 – 215].

Країни Південного Кавказу США розглядає як основний геополітичний плацдарм, опорну територію, яка використовується в інтересах реалізації планів демократичного реформування держав Великого Близького Сходу, а фактично – для зміцнення впливу США в Чорноморсько-Каспійському регіоні. Щоб ефективно виконувати цю функцію, країнам Південного Кавказу необхідно стати першочерговими об'єктами подібної модернізації. Тут, за задумом Вашингтона, необхідно зміцнювати інститути демократії і громадянського суспільства, забезпечити відповідні права і свободи, взявши при цьому як приклад західні, насамперед американські, зразки. Окрім розширення і поглиблення контактів з офіційною владою, підтримкою численних неурядових організацій, відбувається цілеспрямована робота з опозицією в цих країнах. Таким чином, інтереси США на Південному Кавказі окреслюються курсом на підтримку процесу становлення молодих незалежних держав у парадигмі євроатлантичного вибору, їх демократизації, а також залучення їх до контрольованої Сполученими Штатами Америки системи енергетичних транспортних коридорів.

Ще один важливий інтерес США на Південному Кавказі – це енергетика, каспійські джерела нафти і газу. Каспійська нафта покликана забезпечити диверсифікацію постачань нафти

для Європи в обхід РФ. Це означає, що контроль над постачанням каспійської нафти в країни Євросоюзу здійснюватиме Вашингтон. Якщо до цього додати, що контроль над значною частиною близькосхідної нафти також буде в руках американських компаній, то самостійна політика деяких країн Євросоюзу (як це було, наприклад, стосовно війни в Іраку) значно стримуватиметься ймовірністю економічних обмежень. Нафта і газ Каспію в руках Вашингтона – це дієвий примусовий засіб єднання євроатлантичної спільноти за безперечного домінування США. Формування енергетичних транспортних коридорів альтернативних російським енергетичним транспортним маршрутам та інтеграційним проектам Москви становить основу геополітики США на пострадянському просторі та її сегменті – на Південному Кавказі [9, 35 – 36].

Ці інтереси сформулювали важливе для західної еліти завдання – зміцнення позицій США і Туреччини та обмеження можливостей РФ й Ірану в Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Американське проникнення на Південний Кавказ відбувалося під приводом боротьби з тероризмом і забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. У зв'язку з цим були налагоджені інтенсивні контакти у сфері безпеки та військового співробітництва з Азербайджаном та Грузією. Однак США, розглядаючи врегулювання південнокавказьких конфліктів як можливість досягнення власних цілей у регіоні, не вдається до активних дій щодо їх вирішення. Політичний порядок денний для Сполучених Штатів Америки перенасичений проблемами Іраку, Ірану, Близького Сходу [11, 57] та розвитком світової фінансової кризи.

Присутність Сполучених Штатів Америки на Південному Кавказі головним чином забезпечується завдяки Північноатлантичному альянсу, який нині своєю активністю в регіоні відображає військово-стратегічні плани США. НАТО оголосила про готовність взяти на себе зобов'язання щодо сприяння кавказьким державам у реформуванні їх оборонних інститутів, проведення спільних військово-політичних консультацій, а також брати участь у боротьбі міжнародного співтовариства із загрозою тероризму.

У 2002 р. на Паризькому саміті Альянсу країнам Південного Кавказу було запропоновано механізм «Плану дій щодо індивідуального партнерства» (ПДІП). Індивідуальні плани містять конкретні цілі та наміри країн-партнерів щодо здійснення політичних консультацій з НАТО у питаннях, які стосуються сфери оборони, безпеки та військової політики. Крім того, у Планах сформульовано завдання щодо демократичного управління збройними силами, співробітництво з Альянсом щодо інформатизації населення в галузі науки та техніки, кооперація в рамках боротьби з надзвичайними ситуаціями. Країни-партнери мають право визначати свої індивідуальні завдання, однак обов'язковими елементами ПДІП є два її компоненти – політичні консультації та реформування оборонної сфери [8, 128].

Грузія, Азербайджан та Вірменія, претендуючи на тісні взаємовідносини з Альянсом, ставлять перед собою різні цілі та завдання. Грузія, приєднавшись першою до ПДІП (про свої прагнення долучитися до «Плану дій щодо індивідуального партнерства» країна повідомила ще на Паризькому саміті 2002 року), офіційно оголосила про наміри щодо членства в НАТО. Грузинська влада намагається використовувати механізм політичних консультацій у рамках ПДІП з метою втягнення країн – членів Альянсу до врегулювання своїх стосунків з Російською Федерацією та залучення їх до вирішення етнополітичних конфліктів на її території. Що ж до Азербайджану, то він досить стримано висловлюється з приводу вступу до НАТО, хоча керівництво країни називає євроатлантичну інтеграцію одним із головних пріоритетів своєї зовнішньої політики. Офіційний Баку намагається використовувати механізм політичних консультацій ПДІП (до якого долучився у серпні 2005 р.) для проведення антивірменської пропаганди, а також для захисту своїх позицій у Нагірно-Карабаському конфлікті. Приєднання офіційного Єревана до «Плану дій щодо індивідуального партнерства» (грудень 2005 р.) та заяви офіційного керівництва країни про наміри розвивати партнерські відносини з НАТО стали втіленням давно задекларованого принципу взаємодоповненості, якого республіка дотримується у своїй зовнішній політиці. Це означає, що Вірменія прагне підтримувати гармонійні та збалансовані відносини з усіма геополітичними силами на Південному Кавказі [8, 129–130]. Згода країн регіону співпрацюва-

ти з НАТО в рамках ПДП хоч і не наблизила держави регіону до повноправного членства в Альянсі, однак створила умови для їх прямої співпраці. У свою чергу, США розглядає індивідуальні програми партнерства з НАТО через призму ймовірного вторгнення в Іран та анти-терористичних заходів в Афганістані. Можна припустити, що у цьому сценарії південнокавказьким державам відводиться роль стратегічного плацдарму для військових акцій Альянсу.

Сутність та основні цілі політики НАТО в Чорноморсько-Каспійському регіоні викладено в концептуальному документі «Параметри європейської безпеки на Півдні континенту» (2001 р.). У ньому відображено зміст домовленості про створення після набуття Румунією та Болгарією членства в НАТО (квітень 2004 р.) єдиної регіональної системи безпеки, інтегрованої в загальноєвропейську систему безпеки в рамках євроатлантичної спільноти. Таким чином, передбачалося, що країни Південного Кавказу й Україна можуть стати членами Альянсу в рамках єдиної чорноморської системи безпеки та співробітництва, інтегрованої в НАТО.

Політика Альянсу щодо ширшого Чорноморського регіону (йдеться про американське визначення Чорноморсько-Каспійського простору) передбачає реалізацію геополітичних інтересів НАТО та загалом Сполучених Штатів Америки. До них належить:

- підтримка безпеки та стабільності в Європі, що значною мірою залежить від здатності протистояти загрозам, які поширюються через Чорноморський регіон з Великого Близького Сходу (ВБС). Південний Кавказ (основна складова цього регіону) визначається наявністю мережі маршрутів нелегального трафіку до Європи, на його території зберігаються «заморожені конфлікти», що є індикатором для появи та поширення організованої злочинності й тероризму;
- розміщення військових баз НАТО в країнах регіону з метою боротьби із тероризмом. Адже ширший Чорноморський регіон є природним географічним тилом регіону Великого Близького Сходу, що збільшує його стратегічне значення (стабілізація Чорноморського регіону, на думку західних експертів, слугуватиме стабілізуючим чинником для ВБС);

- трансформація країн Чорноморського регіону, в тому числі й країн Південного Кавказу, у процвітаючі демократичні держави, які перетворюються на форпост для просування західноєвропейських цінностей у південному та східному напрямках;

- перетворення Південного Кавказу у ключовий елемент усього «євразійського енергетичного коридору». Вдала реалізація стратегії в контексті забезпечення енергоресурсами гарантуватиме європейським країнам політичну незалежність від будь-якого «шантажу» з боку РФ або країн Близького Сходу, а будівництво та обслуговування нових нафто- і газопроводів слугуватиме новим поштовхом для розвитку економіки всіх держав у Чорноморському регіоні [7, 187 – 188].

Участь США й НАТО у процесі врегулювання конфліктів на Південному Кавказі. Слід відзначити, що Вашингтон розглядає «заморожені» конфлікти на Південному Кавказі як тривалу перешкоду на шляху транспортування каспійської нафти й газу на світовий енергетичний ринок, а їх розв'язання – як багатоетапний процес із залученням міжнародних безпекових організацій.

В останні роки США дедалі активніше підключаються до врегулювання конфліктів на Південному Кавказі. Так, у першій половині 2006 року вищі представники держдепартаменту США – керівник департаменту зв'язків з Європою Д. Фрід та співголова Мінської групи ОБСЄ Стівен Манн – провели серію переговорів в Баку, Тбілісі, Єревані, Анкарі й Вашингтоні. Однак, якщо в грузинських конфліктах головна позиція США стосується відновлення територіальної цілісності Грузії, то щодо Нагірного Карабаху і залагоджування відносин між Азербайджаном і Вірменією Вашингтон, схоже, так і не зміг визначитися остаточно. США й їх союзникам не вдалося знайти прийнятний компроміс для Вірменії та Азербайджану. Дискусія, що розгорнулася на Генеральній Асамблеї ООН на початку 2008 р. довкола азербайджанської резолюції щодо Нагірного Карабаху, продемонструвала неготовність США зробити рішучий крок у бік Азербайджану, незважаючи на те, що відносини з ним у Білому домі не раз декларувалися як стратегічні. Досить «млява» позиція США та НАТО у прийнятті конкретних рішень навколо Нагірно-Карабаського

конфлікту створила умови для перехоплення ініціативи з боку РФ. За її активного посередництва у листопаді 2008 р. між лідерами Вірменії та Азербайджану було підписано Московську декларацію, що ознаменувало активізацію переговорного процесу між конфліктуючими сторонами.

Геополітичне протистояння РФ і США чітко проявляється у процесі врегулювання кавказьких конфліктів. Росія, за тактичної підтримки з боку Ірану, продовжує нейтралізувати значні зусилля США на зміну балансів сил на Кавказі. Російсько-грузинський конфлікт серпня 2008 р. і визнання Москвою незалежності Південної Осетії та Абхазії продемонстрували наявність доволі потужних важелів впливу РФ на Південному Кавказі. Російська Федерація поставила міжнародну громадськість перед фактом встановлення нових сфер впливу російських інтересів на пострадянському просторі. Однак подібні кроки РФ у питанні врегулювання етнополітичних конфліктів не сприяють їх вирішенню, а лише консервують на довгострокову перспективу [3, 79].

У зазначених умовах Вашингтон змушений поділитися впливом на Південному Кавказі та підключити до вирішення регіональних конфліктів Туреччину, ЄС та інших міжнародних гравців з метою зміни балансів сили на свою користь. Слід очікувати що «грузинську» стратегію США до серпневих подій 2008 р. (створення альтернативних адміністрацій, спроба військового реваншу Тбілісі, надання максимальної автономії сепаратистським регіонам) буде переглянуто за автоматичного посилення участі міжнародних гравців – союзників Вашингтона на Південному Кавказі. Надзвичайно важливу роль у цьому процесі вірогідно зіграють Туреччина та ЄС [4, 143].

Висновки. Таким чином, зовнішньополітичні та безпекові стратегії США та ЄС на Південному Кавказі мають взаємодоповнюючий характер. Вони ґрунтуються на принципах демократизації країн регіону, проведення економічних реформ, дотримання прав людини, верховенства закону, забезпечення регіональної безпеки та стабільності. Однак Європейський Союз не цілком перебуває у фарватері американської зовнішньої політики, він намагається проводити власну південнокавказьку політику, розраховану на розширення свого геополітичного

та гео економічного впливу, використовуючи при цьому механізми в рамках програм «Політики європейського сусідства» та «Східного партнерства».

Прихід нової адміністрації в США та переобтяженість геополітичного порядку денного в умовах світової фінансової кризи сприятиме частковій передачі Євросоюзу з боку Вашингтону лідерства над геополітичними та гео економічними проектами на Південному Кавказі. В умовах імовірного перегляду пріоритетів стратегії національної безпеки США та пошуку сприятливої моделі співробітництва з РФ Вашингтон намагатиметься перерозподілити свій вплив на Кавказі з союзниками по НАТО та ЄС. Можна припустити, що, з одного боку, відбудеться посилення участі Євросоюзу в реалізації міжрегіональних проектів. Це безпосередньо зміцнить роль цієї структури в житті регіону та пришвидшить інтеграційні процеси серед країн Південного Кавказу. З другого боку, ймовірно посилення конфронтації за вплив у Чорноморському регіоні в рамках трикутника США – ЄС – РФ чи НАТО – ЄС – РФ. Окрім згаданих гравців, дедалі значніший вплив на країни Південного Кавказу справляє Туреччина, яка виступила з власною ініціативою створення «Платформи миру і стабільності» (серпень 2008 р.) з метою стабілізації ситуації в субрегіоні.

Нинішня ситуація на Південному Кавказі, що характеризується конкурентними відносинами між країнами, різними зовнішньополітичними інтересами й орієнтирами, незбалансованістю політичного й економічного розвитку, посиленням протистояння інтересів РФ та США, несе ряд викликів та загроз для національної безпеки України у цьому субрегіоні. Для втілення національних інтересів України на кавказькому напрямку доцільно було б у короткостроковій перспективі розробити стратегію зовнішньої політики на Південному Кавказі. Зазначений документ прогнозовано має містити положення, які забезпечували б, по-перше, вироблення нових форм співпраці з країнами регіону у сфері політики, економіки, безпеки, по-друге, можливі варіанти долучення української сторони до важливих економічних та енергетичних проектів, а також до процесу врегулювання етнополітичних конфліктів.

Незважаючи на те, що сучасний механізм урегулювання конфліктів у Грузії майже унемож-

ливіє доступ української сторони до процесу їх врегулювання, все ж є ряд можливостей долучення України до процесу їх вирішення. Майже всі вони пов'язані із залученням української сторони до існуючих інструментаріїв конфліктного врегулювання Європейського Союзу. З огляду на Політику європейського сусідства та низку угод, підписаних між Україною та ЄС (Угода про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання кризових ситуацій, рамкова Угода про безпекові процедури тощо), та враховуючи досвід України у миротворчій діяльності, знання регіону та впливу в ньому, досвід аналогічної співпраці з ЄС у різноманітних безпекових питаннях, постає реальна можливість долучення української сторони до діяльності наглядової Місії ЄС у Грузії.

Ще одним напрямом активізації кавказької політики України є діяльність на міжнародному дипломатичному рівні. Слід не допустити нехтування інтересів української сторони з боку глобальних та регіональних гравців на Південному Кавказі. Цей напрям, на думку автора, потребує додаткової розробки.

Джерела

1. *Гаджиев К. С.* Геополитика Кавказа. – М.: Международные отношения, 2003. – 464 с.
2. *Гирагосян Р.* Перемены в области безопасности на Южном Кавказе // *Connections: ежеквартальный журнал.* – Осень 2007. – С. 124–132.
3. *Кулик В.* «Кіпрізація» етнополітичних конфліктів у Грузії // *Стратегічна панорама.* – 2009. – № 1. – С. 77 – 82.
4. *Кулик В., Котелянець О., Чабала О., Шаров Є.* Політика провідних світових гравців у зонах «заморожених» конфліктів та інтереси Украї-

ни // *Україна в системі міжнародної безпеки.* – К.: ПЦ «Фоліант», 2009. – С. 138–154.

5. *Сагомоян В.* Силы, заинтересованные в региональной интеграции, и формирование нового миропорядка на Южном Кавказе // *Центральная Азия и Кавказ.* – 2007. – № 1 (49). – С. 7 – 14.

6. *Стародуб Т., Данильчук О.* Питання співробітництва ОДЕР – ГУАМ з ОЧЕС, ЄС, НАТО у формуванні системи безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні // *Стратегічна панорама.* – 2009. – № 1. – С. 91 – 100.

7. *Стародуб Т.* НАТО в Чорноморському регіоні // *Україна в системі міжнародної безпеки.* – К.: ПЦ «Фоліант», 2009. – С. 187 – 195.

8. *Татикян С.* Тенденции Евро-атлантической интеграции государств Южного Кавказа // *Центральная Азия и Кавказ.* – 2006. – № 4 (46). – С. 128 – 136.

9. *Южный Кавказ: тенденции и проблемы развития (1992–2008 годы).* Отв. ред. и рук. авт. кол. В. А. Гусейнов. – М.: Красная звезда, 2008. – 392 с.

10. *ЕС* офіційно пропонує країнам Південного Кавказу, Україні та Молдові участь в «Всесторонньому партнерстві». – <http://www.panarmenian.net/news/rus/?nid=27898>

11. *Brenda Sh.* US Policy // *The South Caucasus. A Challenge for the EU* – Institute for Security Studies, Europe Union, Paris, 2003. – P. 53 – 63.

12. *The National Security Strategy of the United State of America.* – [http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/Text of the current National Security Strategy of the United States](http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/Text%20of%20the%20current%20National%20Security%20Strategy%20of%20the%20United%20States)

13. *Solana J.* A Secure Europe in a Better World. – <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIRU.pdf>

14. *OSCE Mission to Georgia.* – <http://www.osce.usmission.gov>

15. *Миссія ООН по спостереженню в Грузії.* МООННГ. – <http://www.un.org/russian/peace/pko/unomig/>